

Temna stran empatije v sodobnem slovenskem romanu

DOI: 10.4312/Obdobja.44.303-310

Ana Rakovec, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana; ana.rakovec@ff.uni-lj.si

Porast vse bolj normaliziranega sadističnega vedenja v današnjem svetu se odraža v pojavih temne empatije kot namernega soizkušanja bolečine drugega. Oblike empatičnega in manipulativnega sadizma v literarnih svetovih so analizirane na primeru dveh sodobnih slovenskih romanov, *Kralj ropotajočih duhov* Miha Mazzinija in *Tito, amor mijo* Marka Sosiča, in sodobnega argentinskega romana *Kako sem postal nuna* Césarja Aire. V teh romanih se oblike temne empatije pojavljajo tako na družbeni ravni, kjer izraščajo iz senc avtoritarnih ali celo fašističnih diskurzov, kot na intimni ravni v družinskem okolju, pogosto v odnosu do najbližjih.

čustva, empatija, temna stran empatije, empatični sadizem, sodobni slovenski roman

The rise of increasingly normalized sadistic behavior in today's world is reflected in the phenomenon of dark empathy as intentional coexperiencing of someone else's pain. Forms of empathic and manipulative sadism are analyzed in two contemporary Slovenian novels, *Kralj ropotajočih duhov* (The King of Rambling Spirits) by Miha Mazzini and *Tito, amor mijo* (Tito, My Love) by Marko Sosič, as well as in the contemporary Argentine novel *Cómo me hice monja* (How I Became a Nun) by César Aira. In these novels, manifestations of dark empathy emerge both on a social level, where they grow out of the shadows of authoritarian and fascist discourses, and on an intimate level within the family environment, frequently in the relationship with those closest to us.

emotions, empathy, dark side of empathy, empathetic sadism, contemporary Slovenian novel

1 Uvod

Čeprav empatija velja za temelj prosocialne interakcije in javnega dobrega, se zaradi porasta vse bolj normaliziranega in toleriranega sadističnega vedenja (Paulhus, Dutton 2016: 109), ki sega od poniževanja in ustrahovanja drugih do uživanja v upodobitvah nasilja, številni raziskovalci sprašujejo (Breithaupt 2019), ali gre pri zavzemanju perspektive drugega vedno za pozitivno soizkušanje. Ali poteka zavzemanje perspektive drugega tudi z egoističnimi in sadističnimi tendencami soizkušanja njegove bolečine oz. drugih negativnih občutenj? Za ta pojav se uporablja izraz temna stran empatije oz. temna empatija, katere sledi je mogoče zaznati tudi v sodobnih pripovedih. Prispevek zato z interpretativno-analitično in primerjalno metodo raziskuje tematizacijo temnih strani empatije v dveh sodobnih slovenskih romanih, *Kralj ropotajočih duhov* (2001) Miha Mazzinija in *Tito, amor mijo* (2005) Marka Sosiča, in sodobnem argentinskem romanu *Kako sem postal nuna* (1993) Césarja Aire, ki jih povezuje kompleksna temati-

zacija raznolikih oblik nasilja tako v intimno-družinskem kot v širšem družbenem okolju.¹

2 Temna stran empatije

V času naraščajočega egocentrizma in narcisizma, ki povečuje individualistično orientiranost in izgubo posluha za drugega, vse bolj izrazite postajajo temne plati empatije kot posledica vsakdanjega sadizma (Paulhus, Dutton 2016: 111), ki generira vse bolj normalizirane in tolerirane oblike nasilnega vedenja. Te so vidne v številnih primerih poniževanj in ustrahovanj drugih ali uživanja ob upodobitvah nasilja,² zato nekateri raziskovalci sadizem povezujejo s sposobnostjo empatičnega soizkušanja³ položaja drugega. Raziskave namreč dokazujejo, da sadisti nasprotno od nekdanjega prepričanja še predobro razumejo druge in delijo čustva drugih prav zaradi tega, ker soizkušajo – tako razumsko kot čustveno – negativna čustva, ki jih pripisujejo drugim. Empatija namreč ni vedno pozitivna (Oatley 2015: 25), saj se lahko vzbudi tudi ob negativnih čustvih, kot so jeza, sovraštvo ali strah, v katera se prav tako lahko vživimo oz. v katera se sadist *želi* vživeti, v najtemnejšem scenariju pa empatija v opisanih primerih v opazovalcu vzbuja celo zadovoljstvo. V takih primerih govorimo o temni empatiji (Breithaupt 2019: 162).

Temna empatija se lahko vzbudi tako pri ekstremno nasilnih dejanjih, ki so že posledica patoloških motenj, kot pri številnih oblikah povsem »običajnega«, vsakodnevnega in celo toleriranega vedenja. Izraža se v raznolikih oblikah izkoriščanja, razkrivanja slabosti pri drugih ali spravljanja drugih v zadrego, vključno s primeri lažnega usmiljenja ali vztrajnega zatiranja, kar Breithaupt (2019: 171) imenuje empatični sadizem oz. sadistična empatija. Ker naj bi empatija v naštetih primerih negativna dejanja celo motivirala in spodbujala, govorimo o empatiji zaradi empatije same (angl. *empathy for empathy's sake*) (Breithaupt 2019: 196). To pomeni, da se ta zlonamerna dejanja ne zgodijo kljub empatiji, ampak zaradi nje. Poleg empatičnega sadizma je ena od oblik tovrstne empatije tudi manipulativna empatija, ki temelji na usmerjenosti v prihodnost. Empatizer lahko drugega razumsko usmerja v določeno situacijo, v kateri bi se ta odzval čustveno predvidljivo, kar bi mu omogočilo soizkustiti njegova čustva. Številne oblike manipulativne empatije predstavljajo moraliziranje, draženje, kritiziranje, pokrovitelj-

1 Motivne in tematske sledi temne empatije v sodobnih slovenskih romanih zasledimo tako v vsakdanjih intimno-družinskih odnosih kot v družbeno strukturiranih manipulacijah in zatiranju drugega in drugačnega – npr. v romanih *Pastorek* (2008) Jurija Hudolina, *Otroštvo* (2015) Miha Mazzinija, *Zabubljena* (2021) Ane Marwan, *Kokoška in ptiči* (2014) Vesne Lemaic, *Ime mi je Sarajevo* (2022) Adriane Kuči in številnih drugih.

2 Že Fromm trdi, da je sadizem naravni vidik človeške narave in ne zgolj patološko stanje peščice, npr. spolnih deviantov. Tudi številni dokazi iz vojaške zgodovine ali evolucijske psihologije kažejo, da je sadizem človeku prirojen (Paulhus, Dutton 2016: 111).

3 Soizkušanje (angl. *coexperiencing*) kot razširitev ustaljenega razumevanja empatije, da gre za razumsko in čustveno vživljanje v položaj drugega (Zupan Sosič 2017: 302), predlaga Breithaupt (2019: 11). S soizkušanjem poudari tri ključne razlike oz. dopolnitve k definiciji vživljanja: 1) pri soizkušanju se opazovalec zaveda razlike med njim in drugim; 2) opazovalcu se ni treba odzvati na položaj drugega, temveč si samo predstavlja, kako bi drugi lahko reagiral ob določeni situaciji; 3) hkrati pa ima empatični opazovalec običajno, ker se nahaja zunaj situacije, nad njo večji pregled in posledično jasnejši pogled.

sko vedenje, testiranje, ustrahovanje, različne vrste pritiska, izsiljevanja, dajanja lažnega upanja, kakor tudi vsakršne oblike seksizma in prisile (Breithaupt 2019: 186–187).

Takšne sadistične težnje vzbujajo v opazovalcu temno empatijo, pri kateri je empaterjevo vživljanje sicer še vedno osredotočeno na razširitev perspektive, vendar z egoističnim namenom, osredotočenim le nase in svoj zadovoljitveni potencial, ne pa na dobrobit drugega. Cilj postaja le še namerno povzročanje bolečine drugemu, zato tako razumevanje empatičnega soizkušanja pod vprašaj postavlja moralne in altruistične posledice empatije. Čeprav empatijo pogosto opredeljujejo kot bistveno za moralno življenje in instrumentalno za razvoj širokega nabora moralnih sposobnosti, teoretiki (Gauthier 2015: 29) opozarjajo, da empatija ni vedno moralna, saj ne vodi avtomatsko k moralni misli ali dejanju. Vživljanje v perspektivo drugega posameznika sicer potencialno odpre drugemu, vendar obstajajo pomisleki, da ta sposobnost vse prevečkrat narcisoidno služi le posameznikovemu dobremu počutju ali izpostavljenim sadističnim nagnjenjem (Breithaupt 2019: 166).

Vprašanje, ali ima empatija zgolj neposredne prosocialne učinke, je zato izredno kompleksno, saj pri občutenju empatije vse prevečkrat pride do avtomatskega zavzemanja enega stališča (angl. *side taking*) (Breithaupt 2019: 97). Empatijo namreč pogosto usmerja kolektivna samoopredelitev znotraj določene skupine, pri čemer proces homogenizacije lahko vodi v izključevanje pripadnikov zunanjih skupin (Keen 2007: 164). To pomeni, da ima pri empatičnemu zavzemanju perspektive drugega pomembno vlogo tudi širša kulturna politika čustev (Ahmed 2014: 4), ki narekuje načine, kako družba oblikuje, usmerja in vrednoti čustva. Prek teh procesov se določajo in utrjujejo meje med »nami« in »drugimi«, kar vpliva tako na kolektivno identiteto kot na zasebne občutke posameznikov. Nenazadnje se individualni subjekt vedno oblikuje skozi odnos s kolektivnim oz. družbenim (Ahmed 2014: 71), na ta način pa tudi empatija kot sicer izrazito individualna sposobnost zelo uspešno postaja močno sredstvo družbeno-političnih manipulacij.

3 Temna stran empatije v sodobnem slovenskem romanu

V romanu *Kralj ropotajočih duhov* (2001) Miha Mazzinija, pisatelja, kolumnista, scenarista in režiserja, sledimo pripovedi dvanajstletnega Egona Vittorija, »najsrečnejšega otroka na svetu«, čigar srečo kali le dejstvo, da nima gramofona.⁴ Toda deček se nasprotno skozi roman srečuje s številnimi oblikami empatičnega sadizma: odrašča z nevrotično in psihično nasilno mamo ter versko blazno babico, hkrati pa, ko je nehote priča spolnim zlorabam sošolke Maje, tudi sam postane žrtev zlorab svojega učitelja. V teh odnosih roman s poetiko indirektnosti nakazuje temne strani empatije kot posledice empatičnega in manipulativnega sadizma, do katerih prihaja v intimno-družinskem, a tudi v šolskem okolju. Roman prav s problematizacijo izpostavljenih situacij predstavlja enega najbolj ilustrativnih primerov tematizacije temne empatije v sodobnem slovenskem romanu.

4 Gramofon je simbol utišanja in preseganja materinih verbalnih zlorab in manipulacij.

Materino vedenje je v romanu pogojeno z egoistično zagledanostjo v upravičenost lastnih dejanj zaradi mladostnih deziluzij in posledične zagrenjenosti. Glavni krivec za njeno nesrečo in medij za izživljanje njenih čustvenih manipulacij postane njen mladi sin, pogosto deležen povsem »vsakdanje« verbalne nasilnosti: »NE ZAMERIT, MALO JE OMEJEN! ČLOVEK GA KAJ VPRAŠA, ON PA SAMO ZEVA. TAK SE JE ŽE RODIL.« (Mazzini 2001: 125) Oblike materinega empatičnega sadizma v romanu variirajo na spektru od namernega poniževanja in razkrivanja sinovih slabosti do čustvenega izsiljevanja. Na jezikovni ravni je empatični sadizem najlepše viden v dialogih med liki, pri čemer Mazzini jakost čustvene intonacije poudarja z veliko tiskano pisavo, ki tudi grafično poudarja nasilnost takšne komunikacije in vedenja.

»MAMA, NE JOČI ...« sem začel in dvakrat zdeklamiral celo besedilo brez ustavljanja, brez napak in ne da bi pogledal na list. [...]

Ko sem končal, je mama ihtela v robček.

»PREMALOKRAT SE SPOMNIŠ! PREMALOKRAT, SIN MOJ! KAKO SEM SREČNA! PA KAKO LEPO NA GLAS SI DEKLAMIRAL!« [...]

»EGON, VČASIH MI PA ZBUDIŠ UPANJE, DA BO ŠE KAJ IZ TEBE! VEM, DA BOŠ KMALU SPET VSE UNIČIL, AMPAK PREJ ... SI VIDEL, KAKO LEPO JE BILO? RAZSVETLIL SI MI ŽIVLJENJE! SAJ ZNAŠ, ČE HOČEŠ, SAMO PREMALOKRAT SE POTRUDIŠ!«

»ŠE SE BOM, MAMA!«

Spet me je objela.

»LEPO JE BILO, LEPO! TRUDI SE ŠE NAPREJ! JAZ BOM PA OB TEBI! ZA ZMEROM!«

(Mazzini 2001: 184)

Materino vedenje je jasno usmerjeno v soizkušanje sinovih zadreg in bolečine, obenem pa mu s čustveno manipulacijo pogojuje svojo ljubezen in manipulira želeno vedenje. Podobni primeri empatičnega sadizma so opazni pri babici, le da pri njej izvirajo iz izkrivljene pobožnosti; toda zelo dobro se zaveda, da v vnuku s fanatično osredotočenostjo na najbolj morbidne podobe povzroča tako strah kot nelagodje: »Sem se narobe spominjal ali pa me je Nona med branjem najbolj strašljivih delov res neprestano pogledovala in uživala v moji grozi?« (Mazzini 2001: 139)

Vseeno roman številne motive nasilja presega z zgodbenostjo otroškega vitalizma: z otroško domišljijo, njeno vsakdanjo norčavostjo in pustolovskostjo ter z ljubeznijo do umetnosti, ki liku osmišlja mladost in ga oddaljuje od občutenja bolečine.⁵ V prologu sedaj odrasli okvirni pripovedovalec zelo empatično zapiše, da zlomljeni in razočarani ljudje nadaljujejo cikel zlorab, ki jih sam ne želi prenesti na svoje otroke. Zato so temne strani empatije v romanu posredovane z delno ironično distanco, s čimer se pripoved ogne pretirani pripovedni patetiki in moraliziranju. Pripovedovalec se otroštva ne želi spominjati le po negativnih občutenjih, čeprav tako uvod, uvodni citat kot naslovni

5 Vse več sodobnih slovenskih romanov po letu 2000 tematizira umetnost kot poslednjo trdno entiteto v kontingenci sveta (Rakovec 2024: 69), ki jo za Egona predstavljata glasba in film.

motiv romana (»kralj ropotajočih duhov«) aludirajo na zavedanje, da Egona otroški spomini preganjajo še danes.

Če je v Mazzinijevem romanu empatični sadizem prisoten predvsem v intimni družinski sferi, v romanu *Tito, amor mijo* (2005) **Marka Sosiča**, pisatelja, režiserja in scenarista, izraža tudi iz kulturno-političnih posebnosti izbranega romanesknega časa in prostora: tržaškega Krasa in Benečije v šestdesetih letih preteklega stoletja. Ta čas še vedno občuti globoke sence druge svetovne vojne – razkola držav, ideologij in političnih sistemov –, ki so razdelile ljudi na »nas« in »druge«, prijatelje in sovražnike. Pripoved je podana skozi oči prvoosebnega desetletnega pripovedovalca, ki v metaforično zgoščeni govorici, prepleteni z eskapizmom otroške domišljije, poroča o vsakdanjem življenju svoje družine in bližnjih prijateljev. Natančnost otroškega pogleda ima v svoji nedolžnosti in nerazumevanju odraslega sveta moč odstreti številne motive empatičnega in manipulativnega sadizma tako prek dobesedno posredovanega govora kakor tudi prek poročanja o videnem in slišnem.

Temna empatija je tudi v tem romanu prisotna znotraj intimnega družinskega okolja,⁶ v katerem oblike empatičnega in manipulativnega sadizma razgaljajo človeško željo umiliti lastno trpljenje in nezadovoljstvo s soizkušanjem bolečine drugega. Pripovedovalčeva ostarela babica se npr. zavestno znaša nad svakinjo, ki je zaradi nasilnosti fašistov oslepela in zaostala v razvoju, saj se zaradi lastne nepokretnosti le ob njej počuti večvredno. Skriva ji ljube stvari, saj ve, da se Josipina ni zmožna postaviti zase. Čeprav svakinja ob njenih dejanjih trpi, ta – smehljajoč se – uživa v njeni bolečini: »Mama, zakaj ji kradeš knjige! Saj ne znaš niti čitat! [...] Ona res počasi povleče knjigo, ki jo ima za hrbtom, jo položi na njegovo dlan in se nasmehne.« (Sosič 2005: 140) Podobno čustveno manipulacijo doživlja tudi pripovedovalčev prijatelj Ivan, na katerega njegova mati projicira lastne strahove in trpljenje, ga čustveno izsiljuje in ustrahuje, ko se njegovo vedenje ne sklada z njenimi pričakovanji: »Veš, koliko je pretrpel tata v taborišču, veš koliko?! [...] In nono je umrl tam [...] Bodi hvaležen, da si na tem svetu.« (Sosič 2005: 32)

Vendar temno empatijo v romanu zaznamo tudi na družbeni ravni, v sistemski nasilnosti in njeni politiki čustev – v namernem podpihovanju sovraštva do drugega. Pripovedovalec repetitivno izpostavlja strah Slovencev pred rabo slovenskega jezika, ki izvira iz v tem okolju še vedno prisotnega fašizma in njegove namere po zatiranju in ustrahovanju Slovencev, da ti »ne pozabijo, kje živijo« (Sosič 2005: 39). Otroška perspektiva nam tako slika estetski svet hrepenenja in ljubezni, medtem ko v ozadju razkrija čustveno manipulacijo, ki so ji bili izpostavljeni zamejski Slovenci:

In vidim, da so kresnice tudi v njenih svetlozelenih očeh. Potihem mi govorijo besede, ki jih pri Alini nihče ne govori na glas. Zaradi strahu, da jih drugi ljudje ne zatožijo, ker govorijo v jeziku, ki je njim nerazumljiv. (Sosič 2005: 87)

6 Tudi v motivu spolne zlorabe tete Sofije, ki jo je prav tako kot v Mazzinijevem romanu zagrešila »bližnja« oseba; gospod Cosulich je bil njen boter, učitelj v romanu *Kralj ropotajočih duhov* pa prijatelj Majinega očeta.

Roman izpostavlja kompleksnost pozitivnega empatičnega uživanja v situacijo drugega v ideološko razklani skupnosti, v kateri so še vedno žive rane nedavne preteklosti. Ali občutimo pozitivno empatijo do ljudi, ki so storili moralno sporna dejanja? Kaj pa do ljudi, ki imajo take ljudi vseeno radi? Dediča tovrstnih prepričevanj v romanu sta tudi pripovedovalec in njegov prijatelj Ivan,⁷ vendar je za pripovedovalca prav empatičnost temeljna pripovedna drža, nekompleksno dejanje, ki izvira že iz same lepote in poetičnosti Sosičevega pripovednega sloga (Kozin 2006: 187), s katerim presega gosto posejano motiviko sovraštva in trpljenja. To mu uspe tudi z jezikovno harmonijo narečne govorice, ki razgibava normativno togost književne skladnje in leksike ter opozarja na paradoksalnost prej izpostavljene fašistične težnje po zatiranju slovenskega jezika – slovenščina je še kako živa, gibka in prisotna.

Tudi sodobni roman *Kako sem postal nuna* (1993) **Césarja Aire**, argentinskega pisatelja in prevajalca, tematizira vseprisotnost nasilja v življenju šestletnega glavnega lika oz. likinje, ki jo poleg nesprejemanja transspolne identitete⁸ zaznamujejo še druge čustveno nasilne situacije: odsotnost prijateljev, nasilni oče, zaprt zaradi uboja, in molk matere, ki jo krivi za vse družinske nesreče. Po eni strani sledi intimnega sadizma izvirajo iz družine, predvsem v odtenkih psihičnega nasilja s strani obeh staršev,⁹ po drugi pa se vežejo z aluzijo na družbeno-politične razmere odraščanja v Argentini v šestdesetih letih preteklega stoletja pod peronistično avtoritarnostjo (Mora 2015: 179) in njenim sistemskim nasiljem. Oba odtenka temne empatije sta vidna npr. v začetnem, iracionalno obarvanem očetovem uboju sladoledarja. Ta dogodek predstavlja vstopno točko v pripoved, saj zaznamuje pripovedovalkino otroštvo ne samo zaradi okrutnosti in nerazumljivosti samega dejanja, temveč tudi zaradi očetove sadistične drže do hčerke pred samim dogodkom.

Druga zvrhana žlička je bila že na poti. Odprla sem usta. Že sem jokala. Očka mi je žličko položil v drugo roko.

»Sam nadaljaj.«

Zaletelo se mi je, zakašljala sem in planila v vreščeč jok.

»Kakšno trmo zganjaš. To mi počneš nalašč.«

»Ne, očka!« sem nerazločno zajecljala. Zvenelo je tako: »oč ne oč ne oč.«

»Ni ti všeč? A? Ni ti všeč? A ne vidiš, da si bebec?« Jokala sem.

(Aira 2022: 12)

Oče se ne usmili otrokove stiske, temveč jo namerno in nasilno poglablja, ga ustrašuje, žali in želi prisiliti v zeleno vedenje, v čemer je podoben Egonovi mami. Hčerkinja bolečina pa ni vidna le na zgodbeni ravni v joku, temveč tudi na jezikovni – v odklonu

7 Ko se sprašujeta, zakaj se znanec Nicola, ki se pogovarja z mrtvimi, pogovarja tudi z očetom-fašistom v peklu: »Ker je njegov tata in ga ima rad.« (Sosič 2005: 143–144)

8 Pripovedovalka o sebi ves čas govori v ženski osebi, medtem ko iz okolja, ki jo naslavlja, izvemo, da je bila biološko rojena kot deček, César Aira. V prispevku zato uporabljam ženski spol.

9 V dekliniranih halucinacijah se oba spremenita v pošasti.

med percepcijo biološkega, družbenega in psihološkega spola, ki v sklopu tematizacije nasilja gradi tudi romaneskno atmosfero.

Zgodbeno primeri empatičnega sadizma niso prisotni le v odnosu obeh staršev do deklice, temveč tudi v sadističnem izbruhu učiteljice, ki prikazuje manipulativno željo po dekličinem trajnem ponižanju in izključenosti iz šolskega okolja. Ker je Airina mama ponižala učiteljico, se ta v želji po kompenzaciji lastnih negativnih čustev pred vsemi učenci sadistično neusmiljeno znese nad deklico s ciljem, prizadejati ji bolečino: »Pazite se Aire! Ne približujte se mu! Ne pogovarjajte se z njim, ne glejte ga! Delajte se, kot da ga ni. Meni se je že prej zdelo, da je bebav.« (Aira 2022: 58) Učiteljica ob verbalnem sadizmu občuti čustveno zadovoljstvo v opazovanju bolečine drugega, pa čeprav otroka, kar lahko simbolizira tudi eno od podob systemskega nasilja v avtoritarizmu, ki načrtno izloča »obstrance«, nezaželeni posamezniki, kakršna je brez dvoma Aira.

Tudi deklica se pred nasilnostjo, podobno kot slovenska pripovedovalca, zateka v domišljjske in sanjske svetove, ki pa so v primerjavi z dečkovima izrazito kruti, celo pošastni v svoji pojavnosti, saj niso nič drugega kot odslikave dejanske stvarnosti: »Prav te sanje so jo spreminjale v prikazen.« (Aira 2022: 40) Eskapizem deklico spodbuja k postopnemu zabrisovanju mej med stvarnostjo in domišljijo ter nenazadnje vodi do čistega absurda, s čimer Aira prevprašuje vlogo in moč pripovedi znotraj systemske nasilnosti. Toda nasprotno od Sosičevega in Mazzinijevega romana je pripovedovalkin vitalizem v argentinskem romanu okrnjen prav zaradi nasilnosti sveta, ki jo pripovedovalka ponotranja in razvija v sovraštvo do same sebe: »To sem bila jaz. Deklica, ki je ni bilo. Živa sem bila mrtva. Če bi bila mrtva, bi bil očka svoboden.« (Aira 2022: 65) Na ta način argentinski roman problematizira ponotranjanja systemske nasilnosti in sadističnega vedenja do drugega tako na družbeni kot intimni ravni.

4 Zaključek

Temna empatija se v treh obravnavnih romanih odraža v številnih oblikah nasilnosti, ki so posledica vsakdanjega sadizma, najpogosteje vidnega v obliki verbalnega sadizma: vse od soizkušanja zadreg in bolečine bližnjega, pa čeprav (lastnega) otroka, v želji po kompenzaciji lastnih življenjskih nezadovoljstev do pogojevanja ljubezni in čustvene manipulacije s ciljem doseči zaželeno otrokovo vedenje ali celo z manipulativno željo po trajnem ponižanju in izključenosti iz družbenega okolja. Na družbeni ravni sledi temne empatije izražajo iz senc različnih avtoritarnih ali celo fašističnih diskurzov, ki z delitvijo na »nas« in »druge« pospešujejo željo po vživljanju v bolečino tistega zunanjega, ki ne pripada »naši« identifikacijski skupini. To občutenje s kolektivne ravni prehaja tudi na individualno ter, kakor v romanu *Tito, amor mijo*, nakazuje kompleksnost zavzemanja etičnega stališča pri empatičnem vživljanju. Nenazadnje je tudi empatija, tako kot širša kulturna politika čustev (Ahmed 2014: 9), podvržena systemski manipulaciji, ki se iz kolektivnih sfer vedno prenaša tudi v intimne, kakor to problematizira roman *Kako sem postal nuna*. Toda pripovedna empatija nas lahko s pomočjo racionalne refleksije (Zupan Sosič 2022: 150), tudi s prikazom moralno spornih situacij in vedenja, spodbudi k zavedanju o njihovi pojavnosti v dejanskem svetu in nas usmeri

k zavedanju o potrebi po preseganju manipulativnega ter sadističnega vedenja. Oba slovenska romana poetiko nasilja presegata prav z regenerativno močjo pripovedne empatije, ki je pri Mazziniju vidna v otroškem vitalizmu in ljubezni do umetnosti, pri Sosiču pa v poetičnosti pripovednega sloga: v estetskosti domišljijjskih podob in narečni razgibanosti slovenskega jezika.

Viri in literatura

- AHMED, Sarah, 2014: *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- AIRA, César, 2022: *Kako sem postal nuna*. Prevedla Marjeta Drobnič. Ljubljana: LUD Šerpa.
- BREITHAUPT, Fritz, 2019: *The Dark Sides of Empathy*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- GAUTHIER, Tim, 2015: *9/11 Fiction, Empathy, and Otherness*. Lanham: Lexington Books.
- KEEN, Suzanne, 2007: *Empathy and the Novel*. New York: Oxford University Press.
- KOZIN, Tina, 2006: Poetičen svet hrepenenja in ljubezni: Marko Sosič: Tito, amor mijo. *Literatura* XVIII/175–176. 278–283.
- MORA, Carmen de, 2005: La imaginación visual de César Aira. Eva Valcárcel López (ur.): *La literatura hispanoamericana con los cinco sentidos: V Congreso Internacional de la AEELH (cursos y congresos)*. A Coruña: Universidade da Coruña. 177–187.
- MAZZINI, Miha, 2001: *Kralj ropotajočih duhov: verzija 4.88*. Ljubljana: Študentska založba (Knjižna zbirka Beletina).
- OATLEY, Keith, 2011: *The Passionate Muse: Exploring Emotion in Stories*. New York: Oxford University Press.
- PAULHUS, Delroy, DUTTON, Donald, 2016: Everyday Sadism. Virgil Zeigler-Hill, David K. Marcus (ur.): *The Dark Side of Personality: Science and Practice in Social, Personality, and Clinical Psychology*. Washington D. C.: American Psychological Association. 109–120.
- SOSIČ, Marko, 2005: *Tito, amor mijo*. Maribor: Litera.
- RAKOVEC, Ana, 2024: Metamorfoza drugosti in sodobni slovenski roman. *Ars & Humanitas* XVIII/1. 69–82. <https://doi.org/10.4312/ars.18.1.69-82>
- ZUPAN SOSIČ, Alojzija, 2017: *Teorija pripovedi*. Maribor: Litera.
- ZUPAN SOSIČ, Alojzija, 2022: *Nekaj v megli nad reko ali Literarna interpretacija (maturitetnih) besedil*. Maribor: Litera.